
ELS MITJANS DE COMUNICACIÓ I EL 23-F

(Reacció i comportament de la ràdio,
la premsa i la televisió des de l'ocupació del Congrés
fins a la sortida dels diputats)

Miquel Gómez
J. Ignasi González

La descripció que fem del comportament dels mitjans de comunicació davant del 23-F, se cenyeix als àmbits de Barcelona, Madrid i València. Dediquem un apartat diferent a cada un dels tres mitjans de gran difusió: la ràdio, la premsa i la televisió. Els presentem en aquest ordre pels canvis que es van produir aquella nit en relació a l'espai comunicatiu que els és habitual. La ràdio seguia la seqüència cronològica dels fets i va convertir-se en el mitjà de masses per excel·lència. La premsa va furnir amb més dades i comentaris els lectors àvids d'informació i, com a aportació especial, va donar la imatge gràfica de l'intent de cop d'estat. Finalment, la televisió va quedar per sota de les seves possibilitats i va perdre, així, l'hegemonia sobre els altres mitjans.

En resum, la documentació que aportem en aquesta recerca queda estructurada en les quatre parts següents: I - Els mitjans de comunicació: testimonis del 23-F; II - Ràdio: la potència del mitjà al descobert; III - La premsa: un comportament desigual; i IV - Televisió: història d'una decepció. A un apèndix s'inclouen les fonts consultades i els mitjans a què es fa referència.

I. ELS MITJANS DE COMUNICACIÓ: TESTIMONIS DEL 23-F

Quan s'estava votant al Congrés dels Diputats el nou candidat per a la presidència del govern, Leopoldo Calvo Sotelo, un grup de guàrdies civils van interrompre la sessió i van retenir els diputats i l'executiu, encara en funcions, presidit

per Adolfo Suárez. La Cadena SER, que emetia en ona mitja, i RNE, que ho feia en freqüència modulada, van ser els testimonis per a tot l'Estat del que havia succeït al Congrés. A través de les ones, es va sentir el soroll de les metralletes i les primeres paraules dels informadors de la ràdio que breument i amb molta perplexitat van explicar el que estava passant allí dintre. Aquestes emissores van interrompre la seva programació i el país es va quedar en una situació de suspens. Les agències d'informació i algunes emissores de cobertura més limitada van començar a donar notícies sobre el cas. A partir d'aquest moment s'escampà la veu entre la població i l'alt funcionariat de l'Estat —la classe política estava majoritàriament retinguda— es va veure obligat a actuar de forma executiva per controlar la situació. El rei Joan Carles, en aquestes circumstàncies, com a cap de l'Estat i màxima autoritat de l'Exèrcit, va ser una peça clau per a posar en marxa els mecanismes que van aconseguir reduir l'intent de cop d'estat. En aquest punt, quan funcionaven de forma paral·lela dos circuits comunicatius: el del poder i el de la població, ens preguntem quin va ser el paper dels mitjans de comunicació el 23-F.

La ràdio va donar en directe l'assalt del Congrés en el moment en què es produïa i això ens presenta un cas excepcional en la història. L'únic precedent, de característiques similars però de menor importància política, fou la transmissió en directe per ràdio i televisió de l'assassinat d'Oswald quan sortia del judici relacionat amb l'atemptat contra John F. Kennedy. De fet, els mitjans audiovisuals són cada vegada més els testimonis de primera fila dels esdeveniments polítics i de tot ordre. Es tracta d'una tecnologia comunicativa que permet oferir als receptors un so i unes imatges tal com són registrades. El seu valor documental és una qüestió que té assumida la col·lectivitat i especialment els professionals i afeccionats que disposen dels mitjans tècnics. La notícia quotidiana i encara més els afers que són considerats de gran importància per a la història de l'home són voluntàriament captats pels mitjans audiovisuals. Així mateix, la reacció davant d'un esdeveniment imprevist és automàtica: «prendre nota» del que succeeix amb aquests nous instruments. I aquesta va ser la reacció dels periodistes, repòrters gràfics, càmeres i locutors que es trobaven a l'hemicicle. Malgrat l'amenaça que els van fer per tal que desconnectessin les càmeres i els micros, i destruïssin el material fotogràfic, així com les notes que havien pres («apaga eso o te mato», en paraules textuales), van voler conservar al màxim els seus recursos. Tenim molts exemples de repòrters que han arriscat i perdut llur vida per poder captar escenes en directe. Alguns d'una forma temerària i espectacular; d'altres, i aquest n'és el cas, conscients del que feien però sense tenir massa temps de pensar-s'ho. El que fou inèdit aquesta ocasió és que un document d'aquestes característiques s'estigués emetent en directe.

Això va tenir com a conseqüència que tothom va rebre la notícia de l'intent de cop d'estat, excepció feta dels implicats, al mateix temps. L'opinió pública, els mitjans de comunicació i les instàncies de poder van posar en marxa circuits co-

municatius paral·lels. L'aparell d'Estat orientà els seus esforços bàsicament a controlar la situació, fent ús de les seves xarxes de telèfon amb línia directa¹ i del tèlex com a instrument de comunicació. La població, que com a tal no compta amb mitjans propis de comunicació, va utilitzar el telèfon i el contacte personal per intercanviar les informacions de què disposava. I els mitjans de comunicació, per la seva banda, van treballar amb les fonts d'informació pròpiament periodístiques i establint contactes amb els centres de poder civil, militar i forces vives de la societat.

Un altre efecte de l'emissió en directe fou que la informació es posés en marxa a la vegada que es desenvolupaven els esdeveniments. Això va causar l'actitud generalitzada d'expectativa que caracteritzà el comportament de la població i d'alguns mitjans de comunicació en les primeres hores. No es conceïa veritablement l'abast del cop i si funcionaria el fenomen de contagi que esperaven els militars sediciosos. L'ocupació de RTVE va provocar un cert neguit entre la població, especialment quan a les 20 hores es va sentir música militar a RNE. Posteriorment la tardança que va sofrir l'emissió del missatge del rei, que s'havia anunciat a les 22 hores i no es pogué emetre fins a un quart de dues de la matinada del 24 de febrer, va augmentar encara més l'expectació de la gent. Aquesta actitud de seguiment de la informació no va ser tan un consentiment del que succeïa com una reacció de perplexitat.

Al nostre entendre els mitjans de comunicació no van ser un factor determinat pel fracàs del cop, sinó que més específicament la seva funció va ser la d'omplir el silenci que es produïa entre el desenvolupament dels fets i l'opinió pública, que funcionaven en òrbites diferents. Podríem dir que van actuar com a «talla foc» del rumor i van contrarestar el desconcert, posant de manifest que s'estava intervenint sobre el cas. En els primers moments, els militars sediciosos implicaven el rei —tesí que a hores d'ara encara volen defensar— i presentaven com a més consolidada la *intentona*. És conegut que l'efecte de la manca d'informació tendeix a magnificar els fets. L'actuació dels mitjans va impedir, efectivament, que les falses informacions afavorissin el moviment sediciós. Així mateix l'aportació dels mitjans, com a testimoni i document fidedigne de que allò es va produir, va ser important el 23-F, ho es encara i ho serà contra tot intent d'esborrar la memòria històrica amb la intenció d'eludir les responsabilitats polítiques.

II. LA RÀDIO: LA POTÈNCIA DEL MITJÀ AL DESCOBERT

La ràdio va ser el mitjà de comunicació per excel·lència la nit del 23-F. Va sacsejar la distreta atenció de la població amb el so directe de les metralletes; va man-

¹ Sistemes coneguts com a *malla verde* o *malla cero*, i dels quals funcionen més d'una xarxa autònoma.

68 tenir l'esperança en la llibertat durant tota la nit amb la constant presència informativa; va tancar la temença per la sort dels diputats «sortint» junt amb ells de l'interior de l'hemicle. En fi, quasi un noranta per cent de la població va sentir la ràdio aquella nit, l'anomenada «nit dels transistors».

Per la seva pròpia naturalesa, la ràdio és un mitjà idoni per a informar d'esdeveniments inesperats, per a desplaçar-se fàcilment i ràpidament als llocs d'interès, per a emetre en directe sense retards, i té un potencial considerable per a aconseguir estats d'ànim col·lectius. Per tot això, els fets del 23-F varen posar en evidència tot el potencial de la ràdio, per acció i omisió, al llarg de les divuit hores de l'intent sediciós.

La notícia es va produir inesperadament, en directe, a través dels propis micròfons de la ràdio (RNE-fm. i Cadena SER-om.), i va fluir pels canals comunicatius, independentment de la voluntat dels «tècnics» d'aquests canals. Varen ser dos minuts dramàtics i després... silenci. Les comunicacions per via microfònica varen quedar tallades i encara ningú no havia tingut temps de fer cap trucada des del Congrés per explicar aquell malson. Eren els moments decisius de perplexitat que busca crear la tàctica de l'atac per sorpresa.

Els esdeveniments, en els seus deu primers minuts, aparentment van desenvolupar-se dins les previsions dels *golpistes*. La notícia va sortir en directe per la ràdio, creant una confusió notable, agreujada pel silenci informatiu subsegüent.

Els professionals, com gran part de la població, varen haver de reaccionar des d'un estat de perplexitat i sense masses pautes de judici per poder verificar la interpretació d'allò que estaven vivint.

PRIMERES REACCIONS

En aquestes condicions, els professionals de la informació van reaccionar instintivament recollint i transmetent a les respectives redaccions totes les dades, detalls, noms, imatges, actituds i moviments que eren capaços de retenir. En aquests moments s'inscriu la brillant acció del tècnic de Radio Madrid que en un moment de distracció dels ocupants, va tornar a connectar la línia microfònica que moments abans li havien fet desconnectar.

Amb les primeres informacions d'agència i dels propis professionals, va ser la direcció de cada emissora la que va decidir quina política informativa s'havia d'adoptar en aquells moments en què la demanda de notícies per part de la gent s'estenia com una taca d'oli per tot el país.

Paradoxalment al que podria esperar-se, les emissores locals de menors recursos tècnics, com Miramar, Radio España i Intercontinental, van reaccionar informativament abans que les emissores considerades grans (Cadena SER² i RNE

² La Sociedad Española de Radiodifusión (SER) aplega més de mig centenar d'emissores locals, constituint una de les cadenes de ràdio privada més importants d'Europa.

EL PAÍS

DIRECTOR: JUAN LUIS CEBRIAN

DIARIO INDEPENDIENTE DE LA MAÑANA

MADRID, MARTES 24 DE FEBRERO DE 1981

Redacción, Administración y Talleres: Miguel Yuste 40 Madrid-17 / Teléfono 754 38 00 / Precio: 25 pesetas / Año VI, Número 1.494

EDICIÓN ESPECIAL

El general Milans del Bosch decreta el estado de excepción en la Región Militar de Valencia

Golpe de Estado

El País, con la Constitución

El palacio del Congreso de los Diputados. Desde un grupo de hombres armados se ha hecho fuego y refugio a los parlamentarios y miembros del Gobierno.

El Gobierno y el Parlamento, rehenes de un grupo de guardias civiles

Fuerzas de la Guardia Civil, al parecer dirigidas por un teniente coronel, irrumpieron a las 18,23 de la tarde de ayer en el hemiciclo del Congreso de los Diputados, donde estaba celebrándose la votación de investidura. Los congresistas fueron obligados a arrojar al suelo, primero, y después a colocar las manos sobre los bancos de sus escaños. Adolfo Suárez y el teniente general Gutiérrez Mellado fueron los únicos que trataron de resistirse a la invasión del Congreso por fuerza armada. Las Cámaras de RTVE pudieron grabar los 35 primeros minutos de la ocupación, que al parecer fue seguida por el Rey desde el palacio de la Zarzuela. El teniente general Milans del Bosch ha decretado el toque de queda en la III Región Militar (Valencia), mientras se cree que fuerzas militares han entrado en RTVE. El capitán general Milans del Bosch ha dicho que asume todo el poder hasta que se defina el Rey.

A las 18,30 horas, numerosos efectivos de la Guardia Civil, aproximadamente veinte, con una empujadora y armas automáticas en el hemiciclo de las Cortes, en el momento en que el secretario de la Cámara llamaba a los diputados para que expresaran su voto sobre la investidura de Leopoldo Calvo Sotelo. La sesión se interrumpió inmediatamente y la sala quedó ocupada por las fuerzas de la Guardia Civil.

La votación se desarrollaba con normalidad cuando comenzaron a oírse gritos y ruidos anormales en los púlpitos del palacio de las Cortes. Inmediatamente entraron en el hemiciclo las fuerzas de la Guardia Civil, entre ellos, el teniente coronel Vojtera, pinchado por la operación Galaxia, uno de cuyos números apuntó hacia la Mesa, mientras los demás tomaban posiciones en la sala. La votación se interrumpió y los que mandaban las fuerzas cumplieron a todos, he presentes, diputados, púlpitos y periodistas, a arrojarse al suelo. Inmediatamente se arrojaron varios diputados, con todos los presentes ya en el suelo, al parecer dirigidos al aire.

El Gobierno permaneció sentado en el banco azul, mientras un número de la Guardia Civil cambiaba posición en la tribuna de Prensa, recomendando calma y dedicando a las cámaras de televisión y los reporteros de radio que contaban la comunicación.

Minutos después de permanecer todos en el suelo se avió que podían

pensarse todos en su sitio, con las manos visibles y en silencio. Desde el centro del hemiciclo, un oficial de la Guardia Civil indicó que debía guardarse la calma y esperar todos en su sitio hasta que la autoridad competente, -por supuesto, militar-, llegase e indicase lo que fuera procedente.

Mientras tanto, se produjo un momentáneo fosequeo alrededor del vicepresidente para la Defensa, el teniente general Gutiérrez Mellado, que al parecer se resistió a las Fuerzas de la Guardia Civil, aun-

que la intención de estas no pudo aclararse.

Un miembro de las Fuerzas que ocupaban el Púlpito de Congresos, al bajar la escalera, dio una fuerte palmada en el hombro del presidente Suárez, quien reaccionó cogiéndole el brazo al que había hecho ese gesto, que se desprendió de él y siguió su camino adelante. El presidente Suárez fue sacado de la sala por las fuerzas ocupantes, cuando se le vio afirmando que tenía la legitimidad popular.

Foto de página anterior

— ¡Viva la Constitución! —

En la hora de un atentado alevoso contra el pueblo español a manos de unos hombres armados que pretenden por la fuerza sustituir la soberanía de los ciudadanos, EL PAÍS sale a la calle en defensa de la Ley y de la Constitución. La rebelión debe ser aborrecida, sus culpables, detenidos, juzgados severamente y condenados para ejemplar escarmiento de la Historia. Los españoles deben sumarse a la gran protesta nacional e internacional y movilizar por todos los medios su alianza la voluntad popular en defensa de la legalidad.

El golpe de Estado llevad a cabo por decretamientos de la Guardia Civil, precedente a la declaración de Milans, es un atentado contra la Constitución, aprobada en referéndum por el pueblo español en diciembre de 1978, y una humillación para la dignidad y la madurez de una de las más antiguas naciones del mundo occidental. El golpe de Estado ilumina, por lo demás, buena parte de los acontecimientos de la etapa de la transición y los sitúa en su adecuada perspectiva. La operación Galaxia no fue una charla de café, sino uno de los hilos de la madeja conspirativa que quedó al descubierto.

Foto de página anterior

que, a més a més, retransmetien en directe la sessió d'investidura). Si hom reflexiona breument sobre aquest fet, s'observa que no és quelcom casual.

Una emissora d'abast local i sense massa recursos se sap amb menys audiència i incidència que una emissora de més potència. Això fa que la seva voluntat sigui aconseguir més audiència guanyant exclusives informatives, màxim si l'emissora és comercial; per tant, arrisquen més per obtenir aquelles exclusives i tenen menys responsabilitat amb el que diguin (to, forma, precisió dels fets). Aclarim que estem parlant de *tendència* en el tractament informatiu, sense menysprear la capacitat professional d'aquests mitjans.

Una emissora d'abast general s'autoresponsabilitza més degut a la seva incidència en la població i mesura més el seu comportament. Aquesta actitud s'extrema quan el mitjà és, a més, oficial, com RNE.

En aquest context, ràdios com Miramar, Intercontinental, España, Popular, van demostrar com amb un teletip i un telèfon es podia fer front immediatament als esdeveniments que s'estaven produint. En molts casos van suspendre la programació habitual per donar la informació que anava arribant.

Passada la primera mitja hora, la demanda d'informació va fer-se més selectiva, més exigent. Cadena SER i RNE ja començaren a funcionar a ple rendiment. Les emissores locals de fora de Madrid es van veure superades per les emissores pertanyents a alguna cadena d'abast nacional, que pràcticament van estar connectades a la seva homònima de Madrid. Una notable excepció va ser Ràdio Popular de València que va seguir emetent informació tot i estar ocupada, igual que la seva equivalent a Madrid, que també va ser ocupada durant uns minuts. Les dues varen mantenir la seva programació independent encara que efectuant nombroses connexions informatives.

En definitiva, les vint-i-una emissores existents entre Madrid, Barcelona i València, es van reduir a la pràctica a vuit nuclis emissors que treballaven la informació de forma diferenciada. D'aquest grup, RNE i Cadena SER van erigir-se com a centres emissors hegemònics per la quantitat i qualitat d'informació que oferien i per la cobertura estatal de les seves xarxes.

LA MÀQUINA INFORMATIVA EN MARXA

A diferència de la premsa, la ràdio no ofereix les mateixes facilitats per analitzar el corpus del que es va dir al llarg de la programació del 23-F en les diferents emissores. Donada l'extensió, varietat i dispersió dels textos informatius dins la programació global, es fa difícil i llarg el treball d'anàlisi, màxim per a les característiques d'un article. Però cal remarcar que, llastimosament, són poques les emissores que conserven la gravació d'aquells fets històrics. RNE i Cadena SER, són en aquest tema, també, les que millors documents sonors conserven. Per aquesta raó i pel fet de ser les emissores de més audiència durant la matinada del

24 de febrer, la nostra reflexió sobre el comportament de la ràdio gira principalment entorn d'elles.

En els primers moments, el comportament de les dues cadenes va ser molt similar. A Radio Madrid, Antonio Fontán en representació del consell d'administració de la Cadena SER coincidí amb Fernando Onega en la postura a adoptar davant els esdeveniments. La direcció de la cadena SER fou conscient des del primer moment, segons ens va dir el propi Onega, de dues circumstàncies: primer, que es trobaven davant d'un fet històric, i segon, que el paper de la ràdio podia ser d'una importància cabdal en el desenvolupament dels fets i en el comportament de la societat. Per aquest motiu van optar per un criteri de filtratge de notícies, segons els possibles efectes negatius que podien tenir en la tasca d'aïllar les intencions *golpistes*. Així, per exemple, varen limitar les informacions sobre la situació a València i es van abstenir de donar el ban de Milans del Bosch, a diferència d'altres emissores locals que sí donaven aquest tipus d'informació (com Miramar o Radio España, per exemple).

La primera mitja hora a Radio Madrid va ser de desconcert i confusió. En tallar-se la comunicació microfònica amb el Congrés, es va produir un buit informatiu de mitja hora aproximadament, durant el qual es radiava música. Radio Barcelona va tallar en l'àmbit de la ciutat comtal aquest silenci, donant lectura Fermín Bocos a les notícies d'agència que parlaven de la possible existència de ferits a l'interior del Congrés i de la promulgació del ban de Milans del Bosch a València. Instants després, Radio Madrid començava la seva tasca informativa oferint una programació especial de divuit hores, en directe i amb tots els seus efectius humans i tècnics desplegats.

Radio Nacional, per la seva banda, decidia donar igualment tota la informació disponible amb criteris semblants de selecció als de la SER. Fernando Castedo com a director de l'ens RTVE, Eduardo Sotillos, director de RNE i Miguel Ángel Toledano, director de TVE, varen decidir la política informativa en la línia de defensa de la democràcia i marcant-se un estricte rigor informatiu, contrastant totes les notícies que varen arribar a les seves redaccions.

Això no vol pas dir que la SER no contrastés també les seves informacions, sinó que RNE, pel fet de ser emissora oficial se sent amb una major responsabilitat del que diu³.

METRALLETES CONTRA MICRÒFONS

RNE va prendre una línia informativa força equilibrada a partir de les set de la tarda. Però, a les 19 hores 48 minuts es podia sentir una última notícia: Es confirma per part del Ministeri de l'Interior que hi ha tranquil·litat a tota Espanya,

³ Vegi's en aquest mateix número d'ANÀLISI l'estudi sobre el paper informatiu de la RAI entorn al segrest d'Aldo Moro.

segons un teletip d'EFE. Després, música lleugera. De seguida, música militar. En realitat, els professionals de RNE eren conscients que els podien ocupar militarment en qualsevol moment, igual que a Radio Madrid, on també esperaven l'arribada de les forces militars.

A les vuit es va desfer el treball informatiu de RNE i es van provocar noves temences en la població i en la resta de mitjans de comunicació. Va ser un dels moments més preocupants de la nit. A la mateixa hora, era ocupada Radio Popular de Madrid, obligant a suspendre la programació i a emetre música únicament. A partir d'aquest moment, Radio Madrid va rebre una important quantitat d'oients que volien sentir altres «sons», diversos dels militars.

Al voltant de les 19 hores havien estat ocupats militarment tots els mitjans de comunicació de València. Les ràdios van començar el seus obligats programes musicals, amb l'excepció ja comentada de Radio Popular. La Voz de Valencia va connectar amb RNE a les 20 hores 45 minuts amb autorització de les forces militars ocupants. Radio Mediterráneo, pel seu cantó, també va establir connexió amb Radio Madrid un cop retirada l'ordre d'emetre el ban.

Un cas singular de ràdio a la III Regió Militar va ser Radio Juventud de Murcia, que entre les lectures del ban donava cada deu minuts l'indicatiu: «Aquí Murcia. Radio Juventud. ¡Viva la Constitución! ¡Viva el Rey!»

Cap a les 21 hores, RNE i Radio Popular de Madrid, tornaven a quedar lliures d'imposicions i van reprendre les seves programacions. Radio Popular de Madrid va emetre freqüents cròniques del que passava a València, a diferència de la SER i RNE.

A les 21 hores 30 minuts, el propi Sotillos llegia una nota explicativa del que havia succeït a RNE i de nou començava la seva tasca informativa.

RNE A BARCELONA, UN CAS

Quan es va produir l'ocupació del Congrés, RNE a Barcelona estava emetent en connexió amb Madrid i així va continuar durant les divuit hores següents. Les indicacions del aleshores cap d'informatius Emilio López, van ser de no fer res. S'havien rebut ordres de l'emissora central de mantenir la connexió amb el programa estatal.

Quan la redacció de l'emissora barcelonina va establir contacte amb RNE a València per obtenir més dades del que succeïa, aquesta ja estava ocupada i emetia el ban imposat per la Capitania de la III Regió Militar. El personal present a RNE a Barcelona tenia la temença que també ells serien ocupats per l'Exèrcit, temença que augmentà en sentir les marxes militars.

En aquestes circumstàncies, l'organització redaccional va ser força confusa, i els professionals van prendre la responsabilitat de mantenir un mínim servei informatiu. A la redacció, d'un espai aproximat d'uns vint-i-cinc metres per a les tres emissores (RNE-1, Ràdio-4 i Ràdio Peninsular) es recollien els teletips i es

baixaven a corre-cuita al pis inferior, on estaven ubicats els locutoris. Allà se'ls repartien i se'ls passaven d'una emissora a l'altra. Ràdio-4, l'emissora de programació estrictament catalana de RNE, anava traduint directament els teletips al català. Ràdio-4 va tancar l'emissió a l'hora habitual, les dues de la matinada, i va reprendre la informació a les set del matí. Les fonts informatives seguien sent en gran part les traduccions simultànies del castellà al català dels teletips d'agència i de la mateixa programació de RNE-1.

L'acció més destacada de RNE a Barcelona va ser la gravació del missatge del president de la Generalitat, Jordi Pujol. Després de la conversa de Pujol amb el rei, la Generalitat va considerar important la seva difusió com a element tranquil·litzador. Es va gravar el missatge en català per poder-lo emetre per Ràdio-4 i per les emissores catalanes, i en castellà per RNE a la resta del país. La intervenció del president Pujol es va radiar a les 22 hores de la nit.

Degut a la desorganització del primer programa de Radio Nacional a Barcelona, no es va enviar la cinta de la gravació a Madrid, fins que Eduardo Sotillo en persona donava compte de la notícia «llegada, por supuesto, a través de agencia». La indirecta va ser captada a Barcelona, que finalment va enviar la cinta a la capital d'Espanya. A tres quarts d'una, amb quasi tres hores de retard, era emès el missatge de Jordi Pujol per RNE a Madrid.

Radio Juventud i Radio Peninsular, les dues de RCE, varen portar una tasca informativa pròpia encara que limitada, amb connexions al programa de RNE. Cal destacar que Radio Juventud va desconnectar-se del programa estatal de RNE en el moment de l'emissió de la música militar, cosa que no va fer Radio Nacional de Barcelona.

TORNEN LES METRALLETES

Fins a les 21 hores, els serveis d'agència eren la principal font informativa; a partir d'aquesta hora la informació era elaborada en gran part per les pròpies redaccions de les emissores o donada directament per unitats mòbils destacades als llocs d'interès (Parlament, Ministeri de l'Interior, Hotel Palace, etc.). Radio Madrid tenia, a més, una font informativa particularment valuosa: el micro en funcionament a l'interior de l'hemicicle pel qual rebien el so d'ambient. El saber que no passava res greu en quant a la integritat física dels diputats, els donava una major seguretat en l'organització de la seva informació i els ajudava a transmetre aquesta sensació de serenitat als seus oïdors, segons declaracions de Fernando Onega.

Era un quart de dues de la matinada quan el rei parlava a tot el país. Es va produir la inflexió definitiva en la corba de la por per al demà. Milans del Bosch ordenava la retirada dels tancs dels carrers valencians. Només quedava el Congrés com a fons d'inquietud immediata.

Però encara la ràdio seria protagonista d'un últim intent sedició que va restar desconegut a l'opinió pública i que podia avivar les cendres del conflicte.

Eren les 4 hores 30 minuts de la matinada quan es rebia una trucada al despatx del director de l'ens RTVE, una més de les innumbrables d'aquella nit.

A l'altre extrem del fil telefònic es comunicava que La Voz de Madrid estava ocupada per un grup *golpista* que exigia la lectura d'un manifest de suport al moviment sedició. El text al qual hem tingut accés és una peça de persuasió política. Cal destacar que parlava de la voluntat de manteniment de l'ordre democràtic, tot combatent el terrorisme i l'atur i defensant la unitat de la pàtria, sempre sota l'acatament al rei, cap suprem de l'Estat i amb la pau, l'ordre i la seguretat com a declaració d'intencions. Tot condicionat, però, a la formació d'una junta militar de salvació nacional.

Si el manifest no era emès per la xarxa de RCE, RNE i TVE, amenaçaven de mort el personal de l'emissora present en aquells moments (catorze persones). Mentre el manifest és gravat, a Prado del Rey, Fernando Castedo medita la resposta: un no rotund i ferm. Els *golpistas*, es retiren. Retorna la tensa calma.

NOMÉS HI HAVIA LA SER?

A les 9 hores del matí del 24-F, un tècnic de RTVE aconsegueix donar so a un dels micròfons d'ambient de l'interior de l'hemicicle, a través del camió de la unitat mòbil de televisió utilitzada per a la gravació del ple d'investidura. El so arriba a Prado del Rey i el rep TVE la qual el passa també a RNE. No es planteja utilitzar-lo en la programació. La seva obsessió en aquests moments és la seguretat dels diputats i la temença d'alguna reacció a la desesperada de Tejero, a qui se suposa immers en una forta tensió psíquica. Aquesta preocupació condicionava els continguts i el to de les notícies que emetien. Es va veure que si es donava a conèixer l'existència del micro es podia provocar una reacció d'empipament i d'agressivitat en les forces ocupants.

Els incidents que ocorregueren a l'interior de la Cambra (enfrentament Fraga - Tejero, sortida de les diputades) eren convertits en notícia posterior, de forma que no es pensés en l'existència del micro, sinó en filtracions dels ocupants o en relats d'alguna persona que hagués sortit del Congrés. Aquest mateix sistema era utilitzat al llarg de la nit per Radio Madrid.

RNE es va arribar a assessorar per psicòlegs per tal d'elaborar el to i la forma de les notícies de manera que produïssin els efectes més positius possibles per al desenllaç del segrest. És a dir, aconseguir la desmoralització dels ocupants i evitar provocar-los reaccions desesperades.

Cap a les 12 hores del dia 24 comencen a sortir els diputats. S'ha arribat a l'acord definitiu. Cadena SER connecta en directe amb la línia microfònica interior. Sotillos, en escoltar que ja la SER fa servir públicament el seu micro interior, decideix fer el mateix. El perill havia passat.

La SER va mesclar el so provinent de l'interior de la cambra amb el de la unitat mòbil situada a l'exterior, i amb les veus dels locutors situats a la redacció central. Cal mencionar en aquest punt la tendència a espectacularitzar la informació pròpia del concepte de ràdio de la SER. Enmig de la sortida dels diputats l'oient podia sentir indicatius com aquests: «Parece mentira que un documento así se pueda conseguir. Cadena SER en directo.» «Y se dirá: sólo la SER estuvo allí.» «Transmitiendo en directo la SER; documento excepcional, histórico.» «La SER en directo. Esto es lo que está ocurriendo en el hemiciclo y en la calle.» «Siguen desplegados los hombres de la SER.» «La Cadena SER emite el final de una pesadilla.»

Fins i tot un directiu de Radio Madrid va reconèixer que era excessiu l'abús de l'indicatiu «SER» en aquells moments si bé ho va explicar en base a la sospita que se'ls estava «piratejant» el so des d'altres emissores (era de RNE que sospitaven?).

BALANÇ

La ràdio és un mitjà del qual encara no s'aprofiten tots els seus recursos d'utilitat social. La forta competència comercial, la tendència a la funció d'entreteniment, el to frívol de les seves programacions, la manca de reflexió informativa són trets que es manifesten sovint en el comportament de la ràdio i que impedeixen una utilització del mitjà més vinculat a les inquietuds de la societat.

Malgrat això, la nit del 23-F la ràdio es va encarregar de mantenir obert el canal comunicatiu entre la societat i les institucions democràtiques, utilitzant la informació com a valor en si mateixa, signe de que el cop no triomfava. El paper del mitjà aquella nit va ser el de mantenir el contacte comunicatiu social (funció fàtica), i omplir l'espai de la confusió i el desconcert amb informació i esperança.

III. PREMSA: UN COMPORTAMENT DESIGUAL⁴

A la premsa, degut a les seves característiques d'impressió i difusió, no li correspon fer pública de forma immediata la seva resposta informativa davant d'uns fets que es produeixen sorpresivament. Amb les noves tecnologies sembla que és possible produir i difondre un diari de forma automàtica, i que en un futur els lectors el podran rebre a través de les pantalles de televisió (el tele-text). No voldríem introduir aquí la polèmica sobre la identitat de la premsa en relació als mitjans audiovisuals; entenem que el fet diferenciador d'aquella és la seva característica de producte acabat, que reben els lectors d'una sola vegada i poden

⁴ Ens referim, com ja s'ha dit, als diaris de Barcelona, Madrid i València relacionats a l'apèndix de l'article.

manipular-lo lliurement i d'una forma individualitzada. La premsa, doncs, tal com la concebem actualment, requereix d'un procés de compaginació i disseny de l'edició que la diferencia d'un despatx d'agència o d'un noticiari de televisió. És aquesta òptica d'anàlisi del producte i de valoració del seu procés d'elaboració, la que ens permet de jutjar quina va ser la reacció de la premsa davant d'uns fets més que sorpresius pel moment i la forma en què es van produir.

La resposta dels diaris va ser prou desigual com per a fer una valoració diferenciada. D'una banda ens trobem amb els diaris que van treure la seva primera edició el mateix dia. Aquests són: *El País*, que va sortir al carrer a les 22 hores i *Diario 16*, que ho va fer a les 23 hores 30 minuts.

Aquesta actitud va posar de manifest la seva postura, quan tot just començaven els medis polítics a donar una resposta pública de voluntat i capacitat d'aïllar el cop dels militars sediciosos. El primer comunicat dels que aleshores constituïen el govern de l'Estat, secretaris i subsecretaris dels diferents ministeris, va ser donat pel Ministeri de l'Interior a les 21 hores 25 minuts; el president de la Generalitat, Jordi Pujol, s'adreçà als catalans i a tots els espanyols en nom del rei sobre les 22 hores; i la següent comunicació de relleu, abans de la que efectuà el rei Joan Carles, es va donar a les 22 hores 20 minuts per part de l'alt comandament de l'Exèrcit (JUJEM). Això vol dir que les redaccions d'aquests dos diaris es van posar a treballar amb una idea clara des del primer moment: la defensa de la democràcia i de la Constitució. Els directors d'aquestes publicacions, que prèviament s'havien posat d'acord, van apostar per la democràcia exercint el dret a la llibertat d'expressió.

En termes generals, la premsa va fer una tasca important d'estructuració de la informació, i va aportar els editorials com a instrument d'opinió que la caracteritza i del qual no disposen els altres mitjans.

S'ha de destacar que la major part dels diaris va sortir a la seva hora habitual o molt poc abans. L'edició d'*El Alcázar* va ser retinguda fins al matí del dia 24 a causa de les informacions que havien arribat als medis polítics, i particularment a Francisco Laíña, d'una possible col·laboració d'aquest mitjà amb els militars sediciosos la nit del 23 de febrer. La resta de diaris va treure al llarg de la nit diverses edicions. Alguns diaris, com *El Día* de Santa Cruz de Tenerife, es van estrenar en la tirada de més d'una edició. Titulava al respecte: «por primera vez en las islas EL DIA lanzó tres ediciones», actitud eufòrica que vam observar així mateix en altres mitjans a l'hora de valorar el seu propi esforç informatiu. Sorpresa respecte al seu comportament, i que ens demostra la «falta de nervi periodístic» o de recursos que caracteritza alguns mitjans en aquest país. L'actitud d'*El País* i *Diario 16* s'entén per la seva opció democràtica, que comparteixen amb molts altres mitjans de comunicació, i per la seva característica de diaris «joves» que van saber actuar com a tals davant una notícia que els afectava de prop. A Madrid i a València els esdeveniments es vivien d'una manera diferent.

EL ALCAZAR

Director: Antonio IZQUIERDO

Madrid, martes, 24 de febrero de 1981 / 25 pesetas

Polaco & Hutch Puertas blindadas y sistemas de seguridad

- Cerraduras desde un punto de encendido, hasta cuatro puntos
- Blindaje de puerta existente
- Puertas nuevas, macizas y con doble blindaje
- PRESUPUESTOS SIN COMPROMISO

FACILIDADES DE PAGO
CAMPOMANES, 9. Tel.: 242 06 78. MADRID 13

MENSAJE DEL REY A LA NACION ESPAÑOLA

A la una y catorce minutos de la madrugada, el Rey Don Juan Carlos dirigió a los españoles un mensaje a través de la Radio Televisión Española. El Monarca dijo:

«Al dirigirme a todos los españoles, con brevedad y concisión en las circunstancias extraordinarias que en estos momentos estamos viviendo, pido a todos la mayor serenidad y confianza y les hago saber que he cursado a los capitanes generales de las regiones militares, zonas marítimas y regiones aéreas, la orden siguiente:

Ante la situación creada por los sucesos desarrollados en el Palacio del Congreso, y para evitar cualquier

posible confusión, confirmo que he ordenado a las autoridades civiles y a la Junta de Jefes de Estado Mayor que tomen todas las medidas necesarias para mantener el orden constitucional dentro de la legalidad vigente.

Cualquier medida de carácter militar que, en su caso, hubiera de tomarse, deberá contar con la aprobación de la Junta de Jefes de Estado Mayor. »

La Corona, símbolo de la permanencia y unidad de la Patria, no puede tolerar, en forma alguna, acciones o actitudes de personas que pretendan interrumpir por la fuerza el proceso democrático que la Constitución votada por el pueblo español determinó en su día a través de referéndum. »

Al mando del teniente coronel Tejero

EFFECTIVOS DE LA GUARDIA CIVIL OCUPAN EL CONGRESO DE LOS DIPUTADOS

■ El teniente general Milans del Bosch asumió todos los poderes con carácter de excepción en la III Región Militar

A la hora de cerrar esta edición, efectivos de la Guardia Civil, al mando del teniente coronel Tejero, mantienen ocupado el Palacio del Congreso de los Diputados. En las páginas 7, 8, 9, 11 informamos cronológicamente de los hechos.

Pueblo es referia a la sortida de la seva primera edició en aquests termes: «La primera edición para provincias salió a su hora habitual, tres y media de la mañana, y a continuación se lanzaron cinco ediciones diferentes para Madrid, todas ellas ya con el comentario editorial condenado el intento de golpe de Estado»; i l'explicació que ens donava sobre aquest comportament era: «actuamos con la más absoluta normalidad y dando los acontecimientos como forzosamente superados, sobre todo desde el momento en que S.M. el Rey apareció ante la Televisión Española»⁵. Aquest va ser un criteri adoptat per part de molts responsables de diferents publicacions. En alguns casos es va extremar excessivament la prudència i es van arribar a prohibir notes dels treballadors, així com la intervenció d'aquests en el contingut de l'editorial. La forma en què els diaris van resoldre el tema de l'editorial aquella nit va posar a prova el seu grau de compromís en relació als esdeveniments.

Una gran aportació de la premsa fou la publicació de les fotografies que els reporters gràfics de l'agència EFE, Manuel Hernández de León y Manuel Pérez Barriopedro, van aconseguir de treure del Congrés. Aquestes fotografies van ser la imatge gràfica del cop, treient així l'exclusiva que té la televisió sobre la imatge pel fet de poder-la emetre en directe. Efectivament, a través dels diaris, es va generalitzar el sentiment de ràbia i de vergonya. Les primeres hores després de l'ocupació del Congrés, i segons una enquesta d'urgència que va realitzar aquell mateix dia una agència de publicitat a Madrid (TECOP, Técnicos de Comunicación y Promoción), l'opinió pública va sentir sorpresa i por. Les fotografies, el 23 de febrer, i la gravació de televisió espanyola, el dia 24, van aconseguir que passéssim de la incredulitat a la indignació. L'opinió pública no podia identificar-se amb aquelles imatges. De «lamentable», «bochornoso», «indigno» fou qualificat als editorials de la major part dels diaris el comportament dels assaltants del Congrés. Aquestes mateixes fotografies, que tothom tenim encara presents, van ocupar les primeres planes dels diaris estrangers i van servir com a suport gràfic dels primers informatius de les televisions estrangeres.

ELS COMENTARIS EDITORIALS

Entre els diaris que hem observat més atentament i dels quals donem la relació a l'anex, ens trobem amb alguns casos que per motius diversos no van publicar cap editorial:

Las Provincias, que no va treure cap comentari d'opinió sobre el tema; *El Correo Catalán*, que va publicar un editorial sobre el XXVI Congrés del Partit Comunista de la Unió Soviètica i es reservà, en canvi, la seva opinió sobre l'intent de cop per a la secció «Última hora» de la contraportada; i *El Alcázar*, que conservà la seva extensa secció d'opinió sense fer cap referència als esdeveniments

⁵ Reproduïm textualment la resposta que el diari *Pueblo*, ens va enviar a través de l'enquesta.

del 23-F, dels quals se'n va ocupar Ismael Medina a la «Crónica de España», columna habitual de l'esmentat diari.

79

Tots els diaris, a excepció d'*El Alcázar*, manifestaven explícitament el seu respecte a la Constitució i reconeixement al rei, però la seva òptica sobre la iniciativa dels militars sediciosos varia segons l'anàlisi que fan de la situació espanyola. Així, *Diario 16* titulà un dels seus comentaris editorials: «Las máximas condenas», que en termes d'exigència d'aplicació de la llei es veia reflectit als editorials d'*El País* i *El Periódico*; mentre que alguns diaris no en feien referència i coincidien en parlar de la necessitat d'un «golpe de timón» a la política espanyola. *ABC*, d'una forma molt directa, s'expressava dient: «Nadie ignora que la gobernación del Estado pasa horas incuestionablemente difíciles y que el país necesita un golpe de timón serio en su forma de ser gobernado para que España pueda recuperar el orden y la paz que necesita». *Ya* i *El Noticiero Universal* feien una valoració positiva del procés democràtic, que matisaven, acte seguit, fent entendre que era necessari un gir en la forma de conduir la política. *Ya* afirmava: «Todas las necesarias rectificaciones eran admisibles dentro de este marco (... 'en torno a la constitución como fórmula y al rey como suprema garantía' ...), fuera de él, los daños superarían incalculablemente a cualquier beneficio previsible». *El Noticiero Universal* deia: «Si la democracia es incierta, los interrogantes que hubiera abierto una ruptura serían todavía más graves respecto al futuro». Finalment, Ismael Medina comentava a la seva columna d'*El Alcázar*: «la anomalía ha entrado en crisis» (referint-se a la situació espanyola anterior al 23 de febrer); i parlava d'excepcionalitat i buit de poder. Es tracta de llenguatges diferents que configuren, però, una tendència ideològica més comprensiva del que entenen com a possibles causes de l'intent de cop d'estat.

A través dels titulars de les editorials, el conjunt de la premsa es manifestà obertament amb el rei i la Constitució: «Con el Rey. Viva la constitución» (*Diario de Valencia*), «Viva la constitución» (*El Periódico*), «Todos con la ley, todos con el Rey» (*Pueblo*), «Triunfo de la Constitución» (*El Noticiero Universal*), «Confianza en el Rey» (*El Correo Catalán*), «Respeto a la Constitución y calma nacional» (*ABC*), «Con la Constitución» (*El País*) i «En defensa de la Constitución» (*Diario 16*); *La Vanguardia* i *Avui* es referien a l'assalt del Congrés: «Desafío a la legalidad», «Atemptat contra la democràcia»; *Ya* i *Diario de Barcelona* tractaven d'interpretar els sentiments que van produir els esdeveniments: «Nos abochorna», «Desconsuelo general»; i el titular atípic del comentari d'opinió d'*El Alcázar*: «Nada será igual mañana», que ens donava la clau d'interpretació del 23-F: si l'intent de cop triomfava, es posava fi a l'«anormalitat»; si fracassava, es convertia en una seriosa advertència.

El contingut dels editorials tractava sobre els fets, sobre la situació política del país i el seu futur immediat, a més de recollir les «declaracions de fe» dels mateixos mitjans i les consignes que donaven a la població. Sobre els esdeveniments,

alguns diaris afirmaven que encara no era el moment de jutjar-los (*Ya, El Correo Catalán, Diario de Valencia*). Altres, com *La Vanguardia, El Noticiero Universal* i *El Alcázar*, no valoraren d'una forma directa l'actuació dels assaltants del Congrés. La resta de diaris feien una referència explícita de condemna del fet i el qualificaven de diverses maneres: «gesto desesperado de un grupo de desequilibrados» (*ABC*); «grupo de exaltados», «acto bochornoso» (*Pueblo*); «cuaterros», «irrupción animal» (*Diario 16*); «Nos abochorna», «estallido de irracionalidad» (*Ya*), etc. *Avui* es referia particularment al comportament del tinent general Milans del Bosch qualificant-lo de «reacció com a mínim alarmista i desproporcionada».

La gènesi immediata del fet no fou, en canvi, objecte primordial dels editorials, excepció feta d'*El País* que la tractà d'una forma extensa. Feia referència al judici de la «Operación Galaxia», al joc partidista de la UCD («que implica irresponsabilidad y participación en el manejo de hilos que pueden estar relacionados con la tormenta del 23 de febrero»), i a la responsabilitat de «oscuros despachos oficiales». *El Periódico*, així mateix, manifesta la seva indignació per l'actitud del poder davant els comportaments desestabilitzadors que es venien produint a Espanya, i *ABC* es preguntà sobre el funcionament dels serveis d'informació militar, sobre la protecció del Parlament i de les emissores i sobre la tardana reacció pública de les autoritats civils i militars.

La confiança en l'actuació del rei era comuna a tots els editorials que, a excepció d'*El Alcázar*, el situaren com a figura cabdal per al manteniment de la democràcia. La sortida política a la interrupció de la democràcia que va significar el 23-F, s'articulà més que mai entorn del rei. Aquest es va manifestar, el mateix dia 24, en contra del protagonisme que es veié forçat a adoptar davant de tan especials circumstàncies⁶. *El País, Avui, i El Periódico* al·ludien a la necessitat d'una responsabilitat compartida, mentre que altres diaris com *El Noticiero Universal, El Correo Catalán, Pueblo, ABC, Ya*, només feien referència al rei com a factor definitiu per a la resolució del cas.

Les consignes a la població eren de moderació i les interpretacions que feien de la reacció popular coincidien amb les seves concepcions sobre la participació popular. *El Correo Catalán* dedicava el seu comentari editorial a demanar serenitat, *ABC* parlava de «tranquilidad y confiada expectación de la comunidad nacional». *Diario 16, El País* i *El Periódico* confiaven en una resposta serena i activa del poble. I la interpretació més *sui generis* sobre la qüestió l'oferia *El Alcázar*: «el desentendimiento público respecto a la suerte de una clase política en la que parece haber perdido la confianza».

Sobre la sortida que es podia esperar d'una situació com la creada el 23-F es definien especialment *El Alcázar*: «Sea cual sea el resultado, nada será igual ma-

⁶ Les paraules textuais del rei al respecte van ser: «Sin embargo, todos deben estar conscientes desde sus propias responsabilidades de que el Rey no puede ni debe enfrentar reiteradamente, con su responsabilidad directa, circunstancias de tan considerable tensión y gravedad».

ñana», i *El País*: «Ocurra lo que ocurra en las próximas horas o en los próximos días, suceda lo que suceda a los que nos mantenemos fieles a la Constitución y a la legalidad vigente, nacidas ambas de elecciones libres y de la voluntad del pueblo español, los golpistas están condenados por la Historia». *El Periódico*, i *El Diario de Valencia* parlaven d'un enfortiment de la democràcia i del triomf de la raó que suposava, com a conseqüència, un «reatme moral» de la societat espanyola. *El Noticiero Universal*, *Diario 16* i *El País* reflexionaven sobre els fets treient com a conclusió la necessitat de la unió de les forces polítiques, del recolzament a les Forces Armades així com l'obediència d'aquestes al poder civil, i la necessitat del concurs del poble i les seves institucions per a estabilitzar la democràcia a Espanya.

ESTRUCTURA I TRACTAMENT DE LA INFORMACIÓ

Els diaris, davant d'una notícia de la magnitud del 23-F, van modificar la seva aparença habitual. La notícia de portada era en tots els casos l'intent de cop d'estat. Grans titulars acompanyaven la revelació gràfica de la nit: les fotografies inèdites de l'assalt al Congrés. Tots els diaris van dedicar, en alguna de les seves edicions, planes senceres a les fotografies. Així mateix, constituí un capítol excepcional al gran nombre de planes de les seccions dedicades a Espanya. Aquesta mateixa secció conservava les notícies que s'havien redactat prèviament i la resta de seccions mantenien les característiques habituals. Les contraportades, en molt pocs casos, van incorporar informacions sobre el tema.

Les diferències de tractament de la informació variaven segons l'actitud que es va prendre davant dels fets i el moment de tancament de les edicions de cada diari. *El Correo Catalán* titulava: «El rey controla la situación tras el intento de golpe de Estado», i *El Periódico* deia en un titular petit de la primera plana: «Juan Carlos asegura que cuenta con la lealtad de los jefes del Ejército». Encara no es coneixia el text del missatge del rei i la comunicació de Pujol es destacava a les portades dels diaris barcelonins. Altres diaris de Madrid adoptaven la mateixa actitud i destacaven les notes que els hi eren més properes, com la de secretaris i subsecretaris d'Estat o el comunicar de la JUJEM, i informaven del comunicat de Pujol a les planes interiors. De la mateixa manera els diaris de Barcelona donaven aquestes notes a la portada i ampliaven la informació a l'interior. *El Alcázar* ignorà totalment el comunicat de Pujol.

Aquesta «prudència» informativa i tímidesa en l'anàlisi dels fets contrastava, però, amb l'actitud d'*El País* i *Diario 16* que es manifestaven obertament en contra del cop i pronosticaven el seu fracàs. *El País* trobava una fórmula encertada per al seu titular: «Golpe de Estado. El país con la constitución», que donava peu a una doble lectura: el país - Espanya - i *El País* - diari - amb la Constitució; i *Diario 16* que titulava: «Ha fracasado el Golpe». Afirmació que després vam tenir ocasió de comprovar, però que en aquells moments era del tot incerta.

Després del missatge del rei, les portades dels diaris donaven una visió diferent de l'intent sediciós que venia reforçada per les llargues hores d'ocupació del Congrés sense que es produís cap iniciativa militar similar a la de Milans del Bosch. *Pueblo* citava textualment, i encapçalant la portada, la frase decisiva del rei en contra de l'intent de cop: «La corona no puede tolerar acciones o actitudes de personas que pretenden interrumpir por la fuerza el proceso democrático determinado por la Constitución», donava com a titular: «Se impuso el orden constitucional», reproduint el missatge del rei. El mateix van fer sense excepció tots els diaris, que no obstant això es diferenciaven pel tractament que li donaven. *El Alcázar*, que adoptava una fórmula d'apatent neutralitat informativa, obria la portada amb la foto del rei i el seu missatge sota el titular: «Mensaje del Rey a la Nación española». Aquesta impressió freda en el tractament de la informació la donaven també altres diaris. *Las Provincias*, per exemple, encapçalava amb una sèrie de titulars una fotografia de Tejero a gran mida amenaçant el Congrés, que donava com a única informació de la portada. Destacava entre els titulars una formulació breu de la frase, abans citada, del missatge reial que anava, però, intercalat entre altres sobre l'assalt al Congrés, i un sobre el ban del tinent general Milans del Bosch. Notícies que, donades sense aparent contradicció, difícilment podien coexistir al nostre entendre.

Les planes dedicades a la informació sobre els esdeveniments del 23-F portaven, a molts diaris, un mateix títol temàtic: l'assalt al Congrés (*Pueblo*, *El Correo Catalán*, *Las Provincias*), l'intent de cop d'estat (*Ya*) o el seu fracàs (*El Noticiero Universal*). Obrien les planes, a continuació, les notícies que tractaven sobre: el missatge del rei i els comunicats de les institucions civils i militars que s'havien fet públics; el relat de l'assalt al Congrés; la situació a València i un repàs de la situació a la resta de l'Estat espanyol. Les altres informacions, que també ocupaven llocs destacats a les planes eren: l'ocupació de RTVE i d'altres mitjans de comunicació; els precedents sediciosos com la «Operación Galaxia», dades diverses sobre les Forces Armades i les reaccions internacionals.

En relació a la situació de València, els diaris no es van atrevir a jutjar com a sediciosa l'actitud de Milans del Bosch. *Diario de València* feia el relat del que fou la imatge viva del cop: «Diputación, sedes de los partidos y los sindicatos, cerraban sus puertas y trasladaban sus archivos. Los dirigentes buscaban también lugares donde pasar la noche». Explicava, además, les dificultats que va tenir la Junta de Seguretat del Govern Civil per a constituir-se, d'acord amb les normes del Ministeri de l'Interior.

Aquests afers, però, no van ser denunciats com a atemptats contra la democràcia. Es desconeixia la dialèctica que van mantenir els col·laboradors del rei i aquest mateix per a forçar Milans del Bosch a retirar el ban i els tancs del carrer. Fins a les 5 hores 45 minuts del 24 de febrer la Capitania General de la III Regió Militar no va suspendre oficialment el ban. De la mateixa manera, alguns diaris parlaven de l'ocupació de RTVE per part d'unitats de la División Acorazada

DIARIO de VALENCIA

DIRECTOR: J. J. PÉREZ BENLUGO
AÑO III, NÚMERO 66

PERIÓDICO INDEPENDIENTE DEL PAÍS VALENCIANO

VIERNES, 24 DE FEBRERO DE 1981
26 PTAS.

Editorial por VANOSA - Cambrils, 8 - Valencia-19 - Teléfono 365 54 00 - Telex 64133

Los tanques ocuparon Valencia durante seis horas

Fracasó el golpe

En la III Región Militar, y sobre todo en Valencia, la jornada de ayer tuvo unas características especiales, distintas a las del resto del Estado español. Desde que el capitán general, Jaime Milans del Bosch, empujara su comunicación a media tarde y a través de unas emisoras ocupadas por miembros del Ejército de Tierra, la confusión se extendió y los rumores contradictorios no dejaron de producirse.

El hecho es que a partir de las siete y media de la tarde, los principales puntos de la ciudad registraban una presencia inusual de vehículos policiales, los establecimientos públicos cerraban sus puertas y algunos ciudadanos hacían acopio de alimentos en las tiendas que aún permanecían abiertas.

Concoques militares en las calles, fuerte presencia de tanques en calles y Plaza del País Valencià, algún evasivo incluso, componían el paisaje ciudadano por el que sólo transitaba con normalidad, además de los vehículos militares, los camiones de recogida de basuras.

Disputación, Ayuntamiento, sedes de los partidos y los sindicatos, cerraban sus puertas y trasladaban sus archivos. Los dirigentes buscaban también lugares donde pasar la noche.

Todas las fuerzas procedían de esta región militar y fueron oficiales aseguraban que su presencia estaba destinada al mantenimiento del orden y la paz ciudadana, a la vista de los incidentes registrados hoy en el país.

Por la noche, se reunió en la sede del Gobierno Civil la Junta de Seguridad de la provincia, convocada por el gobernador civil, José María Fernández del Río, aunque al parecer, sólo tenía carácter

informativo, ya que las funciones de seguridad ciudadana quedan encomendadas al Ejército, según el comunicado de Milans del Bosch.

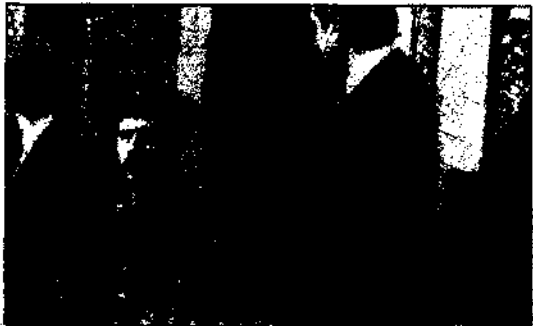
La situación en el resto del País Valencià parecía ser, a nivel ciudadano, mucho más normalizada.

Sobre la misma hora, DIARIO DE VALENCIA pudo saber que el gobernador militar de Valencia, Luis Cacuena, abandonaba el Gobierno

Civil para dirigirse a Capitanía Militar y hacerse cargo de la situación.

A la una y media de la madrugada, según algunas informaciones, Milans del Bosch daba órdenes para que las fuerzas a su mando estacionadas en la vía pública se retiraran, aunque Capitanía General negaba el hecho.

En todo caso la ocupación de las calles de Valencia por los tanques ha durado, aproximadamente, seis horas.

El teniente coronel Tejero, jefe de los espartacos, con pistola, al lado del presidente de las Cortes.

El Rey, por la democracia

A la una y catorce minutos de la madrugada, Su Majestad el Rey don Juan Carlos dirigió a los españoles un mensaje a través de la Radio Televisión Española. El monarca dijo:

«Al dirigirme a todos los españoles, con brevedad y concisión en las circunstancias extraordinarias que en estos momentos estamos viviendo, pido a todos la mayor seriedad y confianza y les hago saber que he cursado a los capitanes generales de las regiones militares, zonas marítimas y regiones aéreas, la orden siguiente:

«Ante la situación creada por los sucesos desarrollados en el palacio del Congreso, y para evitar cualquier posible confusión, confirmo que he ordenado a las autoridades civiles y a la Junta de Jefes de Estado Mayor que tomen todas las medidas necesarias para mantener el orden constitucional dentro de la legalidad vigente.

Cualquier medida de carácter militar que, en su caso, hubiera de tomarse, deberá contar con la aprobación de la Junta de Jefes de Estado Mayor.

La Corona, símbolo de la permanencia y unidad de la patria, no puede tolerar, en forma alguna, acciones o actitudes de personas que

pretendan interrumpir por la fuerza el proceso democrático que la Constitución otorga al pueblo español determinado en su día a través de referéndum.»

Finalizado este breve mensaje del Rey don Juan Carlos, fue interpretado el himno nacional. Durante su ejecución al pueblo español, el Rey, vestido con uniforme de capitán general del Ejército, apareció sereno en su mesa de despacho, y mostró un gesto serio y preocupado.

Con el Rey, viva la Constitución

Con el estupear y la indignación pegados al cuerpo, los democratas, el pueblo soberano que ha votado la Constitución, siguió minuto a minuto los graves acontecimientos que en la tarde y noche de ayer conmovieron al Estado, convirtiéndolo a España en noticia mundial, sumieron al País Valencià en la incertidumbre y pusieron a Valencia en el punto de mira de los tanques.

Es prematuro analizar el trance y temerario distribuir las responsabilidades. Llegará su hora. Porque este reto, contra todo pronóstico, ha consolidado la fuerza de la razón y la razón de la inmensa mayoría que nos pronunciamos por la construcción pacífica de una democracia moderna en el marco de los pueblos libres.

Ese bálsamo sumario arrojó, además de este raiame moral que compensa unas horas amargas, el gesto admirable del rey Juan Carlos, que ha sabido ejercer con firmeza la capitania y la responsabilidad máxima que la Constitución —y sobre todo la confianza del pueblo— le han otorgado. Con el Rey, viva la Constitución.

Mandados por el teniente coronel Tejero

200 guardias civiles asaltaron las Cortes

A las seis y veinticuatro de la tarde de ayer, fuerzas de la Guardia Civil, al mando del teniente coronel Antonio Tejero Molina, irrumpieron en el

pleno del Congreso de los Diputados, donde se estaba celebrando la votación de investidura. Los miembros de las fuerzas de orden público apuntaron con sus armas al presidente de la Cámara, Landelino Lavilla, al tiempo que gritaban: «¡Todo el mundo al suelo!».

Inmediatamente se escucharon varios disparos, sin que al parecer se produjera ningún herido. La cadena SER, que transmite en directo el pleno, cortó la transmisión, emitiendo tan sólo música. Momento antes el informador de la cadena había dicho: «después de una pausa apuntado con sus armas al presidente... Ahora nos han apuntado a nosotros».

Según un despacho de la agencia Efe, los disparos aludidos los efectuó un individuo armado de una pistola y con uniforme de oficial del ejército, a los gritos de: «¡Todos al suelo!».

Testigos presenciales manifestaron a Europa Press que los ocupantes del palacio del Congreso entraron en el recinto durante el estado de mundo quieto por orden del capitán general de la III Región Militar.

Por medio de los receptores de radio conectados a Radio Nacional de España, se pudieron escuchar, en los primeros momentos de confusión, frases como «al suelo, al suelo, que os mato» y «no enfoques la cámara, que te mato». A continuación, tanto la cadena SER como RNE interrumpieron su transmisión desde el Congreso, emitiendo únicamente música. Por otra parte, las líneas telefónicas del Congreso quedaron interrumpidas.

La confusión era tremenda. Algunos gritos combinaban a los asistentes a llevar al suelo y otros, procedentes de miembros de la Guardia Civil, exigían a los diputados que mantuvieran las manos quietas de sus respectivos escaños. Finalmente, todos los diputados fueron obligados a tumbarse al suelo. Gutiérrez Mellado se enfrentó con los que habían entrado y se levantaron, teniendo que tumbarse también.

Luego los asaltantes hicieron levantar a los diputados, y otro militar, al parecer en oficial de la Guardia Civil, se dirigió a la Cámara y dijo: «estad tranquilos que no pasará nada». Añadió que esperasen a que

PARA LA PAGINA SECUNDARIA

¡UN SENSACIONAL FILM DE SUSPENSIÓN!

Este película consiguió increíbles de recaudación allí donde fue estrenada. Es una magistral mezcla de suspense, violencia y erotismo, con dos grandes intérpretes: Michael Caine y Angie Dickinson y un sorprendente final.

PARA MAYORES DE 18 AÑOS, PUEDE VERLA EN EL SERRANO

Brunete, com si es tractés d'una mida de protecció prevista per a casos excepcionals i a la vegada afirmaven que RNE fou obligada a emetre música militar. Un cas semblant es va produir amb una notícia d'agència que diversos diaris van incorporar sobre la fidelitat del general Armada al rei. Quan es parlava d'aquestes notícies no es precisaven les fonts. *ABC*, paradoxalment, afirmava que les mateixes fonts, sense precisar quines eren, que l'havien informat de l'ocupació de RTVE van dir: «no se justifica la alarma que ha producido la interrupción de los programas de RTVE».

Totes aquestes qüestions posen de manifest que els mitjans de comunicació no van poder contrastar, moltes vegades, les informacions que els arribaven de fonts diverses amb les que posseïen les autoritats civils i militars vinculades a la democràcia. En bona mesura podem entendre, des d'aquesta perspectiva la contestació telefònica que li va donar el rei a la diputada Anna Balletbò: «que habían corrido muchos bulos».

En edicions posteriors, els diaris van anar incorporant els comunicats de les diferents institucions i grups socials que s'anaven pronunciant sobre el tema: el Senat, el Consell Superior de Justícia, l'Assemblea Episcopal —que es trobava reunida en aquell moment i pregà per Espanya, el poble espanyol i els seus responsables—, la patronal, els partits i els sindicats. Entre aquests últims i l'Administració es produí una certa competència en el terreny informatiu. Les seves consignes eren oposades: d'una banda, alguns sindicats bascos, Comissions Obreres a Catalunya i a Astúries junt amb la UGT, van convocar la vaga general; d'una altra banda els governadors civils que van prohibir les manifestacions en algunes ciutats, com és el cas de Barcelona, o van promulgar l'estat d'alerta, en el cas de Biscaia. La premsa va seguir la consigna de serenitat. Les notes «oficials» venien donades en un requadre, mentre que les crides dels sindicats quedaven diluïdes entre les declaracions dels partits, de personalitats i altres instàncies.

IV. TVE. HISTÒRIA D'UNA DECEPCIÓ

La Televisió, el mitjà més potent, més influent, de més audiència, va decebre, va irritar, fins i tot, amb el seu comportament la nit del 23-F. Eren molt recents els canvis renovadors en els càrrecs directius de TVE. El tò general de la programació televisiva millorava esperançadorament i, particularment, els informatius havien aconseguit, amb el nou estil, augmentar el nivell de credibilitat dels Telediatis. Malgrat això, el 23-F no es va donar cap informació fins a les 22 hores, i després, amb una freqüència i qualitat informativa molt fluixa en comparació amb la ràdio. Quines van ser les raons de la decepció, de la fallada informativa?

TVE no retransmetia el ple d'investidura en directe, però sí el gravava amb la intenció d'oferir un ampli resum informatiu posterior. La unitat mòbil número 14 tenia funcionant les seves quatre càmeres quan es va produir l'ocupació. Els

tècnics i professionals de televisió no varen dubtar un moment, calia filmar tot el que fos possible. Les forces ocupants van voler neutralitzar els testimonis tecnològics i humans.

L'equip de televisió que efectuava la retransmissió del ple va aconseguir gravar sense que s'adonessin els assaltants més de mitja hora d'ocupació⁷. Amb la mateixa habilitat, van convèncer els guàrdies civils que no calia trencar les connexions de la unitat, que desendollant-les n'hi havia prou. Aquesta acció va permetre hores després reprendre el so d'ambient per TVE i RNE.

En aquells moments TVE era l'estament més informat del país, sabia, més que ningú, el que estava passant al Congrés.

QUÈ FER AMB LA GRAVACIÓ DE VÍDEO?

En la reunió dels directors de l'ens RTVE, de RNE i de TVE per decidir què fer davant la situació, es planteja la conveniència o no de donar la cinta de vídeo amb la gravació de l'ocupació. La decisió inspirada en gran mesura per Francisco Laíña va ser la de no donar la gravació per TVE fins que no fossin fora del Congrés tots els parlamentaris. Igualment es va decidir que no es passaria a Eurovisió fins que no s'hagués donat per TVE.

Els arguments per donar o no donar la cinta de vídeo havien de ser complexos en el context del 23-F. Els arguments bàsics per justificar la decisió de no donar el vídeo per TVE, podien ser: per un cantó, donada la tensió del moment, les imatges de l'ocupació podien crear enfrontaments dins de l'estament militar i augmentar la tensió entre els civils, atenent que la lectura dels fets es faria molt diferent segons fos la ideologia de l'espectador. Per altre cantó, existia el risc que l'emissió de la gravació posés en perill la integritat física dels parlamentaris.

En defensa d'emetre la cinta de vídeo, pot argumentar-se que un cop donat per ràdio el so de l'ocupació i, posteriorment, les fotos de EFE a la premsa, ja no tenia sentit amagar les imatges televisives dels fets. Encara més, es consideraria millor donar la màxima informació per contrarestar la confusió i la por derivada de sentir trets i crits al Congrés sense veure el que passava realment.

Si ens atenem a experiències d'investigació en aquest camp, sembla que les imatges de televisió tenen uns efectes tranquil·litzadors. Colombo ho explica així: «La visión sugiere control. El control distribuye una sensación de orden en el desorden, de presencia en la ausencia, de lleno en el vacío, de razón en el desastre y en la locura»⁸.

Sabem a posteriori que la contemplació de les imatges va provocar en la població vergonya, tristor i indignació, i certament, l'actitud dels ocupants no és a priori massa honrosa per a l'esperit militar com per moure a solidaritats.

⁷ Vegi's en aquest mateix número d'ANÀLISI l'article «El document audiovisual del 23-F» de Sergi Schaaff.

⁸ COLOMBO, F., *Televisión: La realidad como espectáculo*, Barcelona, Gustavo Gili, 1976, pp. 20-21.

Però les circumstàncies del moment eren prou complexes com per a descartar, almenys en part, la lògica del raonament partidari de donar la cinta.

Cal considerar que en els primers moments no se sabia l'abast del moviment sediciós i que l'ocupació del Congrés era un senyal per als *golpistes* provocadora d'una reacció en cadena de les forces militars. El segrestament consumat del Parlament i del Govern en ple, era signe de buit de poder per als que s'aprestaven a omplir-lo. Els signes no solament representen una situació, també la provoquen, són a la vegada representatius i constitutius. La praxis concreta del 23-F aconsellava tenir molt en compte el caràcter creador de significat del signe.

És un fet que la retransmissió en si mateixa sense més, al migdia del 24-F ja no tenia el mateix camp semàntic d'interpretació que a mitjanit del 23-F. Les presuposicions: seleccions referencials, contextuals i circumstancials dels fets havien variat notablement les pautes de judici dels individus.

A més, es podia haver donat que l'ocupació de Prado del Rey s'hagués produït mentre s'emetés la filmació de l'ocupació del Congrés. La gravació en aquells moments podia ser manipulada per defensar l'ordre democràtic, però també podia ser manipulada per afirmar l'acció sediciosa.

La decisió de no donar la gravació no va ser negativa per al desenvolupament dels fets (la decisió contrària és difícilíssim de pronosticar). La fallada informativa s'ha de buscar en un altre front.

EL SILENCI INFORMATIU

En la reunió de directors i responsables de RTVE s'havia decidit donar tota la informació de què es disposés, dins de les limitacions autoimposades de mesura informativa.

Si RNE va iniciar una ampliació informativa a partir d'aquells supòsits, no es pot dir el mateix de TVE.

TVE no va fer cap avenç informatiu per donar a conèixer els fets ocorreguts al Parlament. El decidir mantenir la programació habitual per no dramatitzar la situació i infondre serenitat, no està renyit amb mantenir informat el país. Encara més, el no dir res és major motiu d'intranquil·litzar i abona la cerimònia de la confusió.

La decisió de no emetre la cinta de vídeo, no impedia la seva utilització informativa. Es podia haver tranquil·litzar la població, desmentint els rumors de ferits al Congrés, descobrint qui era el cap de l'assalt, Tejero, i senyalant la reacció de les institucions democràtiques en defensa de l'ordre constituent. Citant «fonts de tota solvència» o «fonts de l'interior del Congrés» o qualsevol altra fórmula, s'obviava el nomenar l'existència del vídeo i se li donava una utilitat immediata i valuosa.

TVE va estar ocupada, com RNE, des de les 19 hores 48 minuts a les 21 hores 20 minuts del 23-F. El telediari de les nou va quedar suspès per imposició dels

militars ocupants. Finalment, a las 22 hores, Televisió donava notícies, apareixent com a locutor el propi Iñaki Gabilondo, junt a Cristina García Ramos i Victoria Prego. La notícia més impactant del bloc informatiu és l'anunci que el rei es dirigiria en breu al país per RTVE.

Les notícies, doncs, a TVE van començar amb retard i van seguir donant-se amb retard respecte a la freqüència imposada per les agències, per les ràdios i fins i tot per la pròpia RNE.

Cal remarcar l'actuació dels responsables del centre emissor de TVE a València, impedit que el ban de Milans del Bosch fos emès per televisió. Les forces sedicioses ocuparen el centre de TVE així com els altres mitjans de comunicació de la capital valenciana, i, com a tots ells, van ordenar-li que llegís el ban cada mitja hora. Amb explicacions de tota mena i trucades a Madrid, se'ls convencé que era tècnicament impossible desconnectar-se del programa nacional i emetre autònomament al País Valencià. La força militar va resignar-se a mantenir la vigilància externa de les instal·lacions televisives.

EL MISSATGE DEL REI

Amb l'anunci del missatge del rei per RTVE tota l'atenció del país es polaritzà en l'espera d'aquesta al·locució, element clau per confirmar el fracàs del cop.

Cap a les 21 hores, el general Sabino Fernández Campos havia trucat des de La Zarzuela anunciant que el rei es dirigiria al país. Fernando Castedo, en presència de les forces ocupants, aconsegueix transmetre en semiclau l'encàrrec de preparar l'equip necessari per a la gravació a Jesús Picatoste. Pedro Erquicia, subdirector d'informatius, inicia els preparitius. Abans de les deu de la nit, i un cop retirades les forces militars surten cap a La Zarzuela dos equips de telecine i un de vídeo, per cobrir qualsevol fallada de gravació. Amb ells viatja el vídeo de l'ocupació, demanat pel rei. La tornada es va fer en dos combois: un escortat i amb cotxes oficials; un altre, de vehicles sense distintius, amb policia d'escorta vestida de paisà. Van sortir en moments diferents i per camins diversos. El primer servia de reclam de possibles accions d'obstrucció. El segon portava el missatge del rei.

Segons informacions recollides a Prado del Rey les tres hores que van passar des de l'anunci de l'al·locució del rei fins a la seva emissió, a un quart de dues, no van ser degudes a cap retard de tipus polític. És el que es va trigar en traslladar, muntar, gravar i preparar les cintes. Aquest retard va augmentar en gran mesura l'ansietat de la població, entre la qual ja començaven a córrer tot tipus d'especulacions sobre les seves causes.

PROGRAMACIÓ ESPECIAL I POBRESA INFORMATIVA

A partir del primer noticiari, TVE va fer una programació especial que durà fins

a l'alliberament dels diputats, i que oferien les dues cadenes (VHF i UHF) conjuntament.

La programació de continuïtat entre els espais informatius que va seleccionar TVE, era de to festiu. En un moment de forta demanda informativa i de gran tensió social pel futur democràtic del país, televisió va optar per l'evasió, en un intent de desdramatitzar la situació. No hem pogut establir si la programació especial va ser fruit de la improvisació o resultat d'una intenció definida, però va aconseguir bloquejar el circuit comunicatiu entre els espectadors i la televisió. Es va generar l'anomenat *efecte distònic*: «... la representación conflictual sugiere comportamientos de satisfacción y abstención, y el mensaje deliberadamente normalizante, sugiere o produce, al menos indirectamente, hostilidad o rebelión, o crisis de credibilidad»⁹.

Les raons dels pobres resultats informatius obtinguts per TVE es poden situar en tres eixos:

— La responsabilitat de ser un mitjà de comunicació oficial, la gran audiència i forta incidència en la població varen pesar excessivament en el quefer informatiu de TVE, immobilitzant l'actuació dels seus professionals molt més encara que els seus companys de RNE.

— La complexitat de funcionament de TVE, amb vicis de l'etapa política anterior encara no superats, va contribuir a la poca operativitat d'aquells serveis.

— La relativa manca de mitjans tècnics i en algun cas la mala utilització d'ells, és el tercer eix de raonament. Normalment es pensa que TVE té unes possibilitats tècniques superiors a les que realment posseeix. És cert que TVE mal aprofita el seu material, en gran part per la seva organització burocràtica. Però també és cert que molt del seu material és antiquat, inadequat i escàs. Per exemple, TVE no té cap unitat mòbil lleugera; el dia del cop d'estat no disposava de cap unitat mòbil a Madrid, excepció feta de la situada dintre del Congrés. L'absència de connexions en directe des del lloc on es produïen els fets, va ser deguda a problemes de manca de material. Les filmacions dels exteriors del Parlament que van aparèixer a la petita antalla ben entrada la matinada, eren gravades per un equip de vídeo i portades a Prado del Rey per a la seva emissió.

El conjunt de raons esmentat pot explicar, almenys en part, el comportament de TVE davant l'intent sediciós, junt a la possible inexperiència dels nous responsables incorporats a TVE feia poc temps. En aquest país els professionals demòcrates no han tingut en les últimes dècades, masses oportunitats de guanyar experiència en el mitjà televisiu.

Malgrat tot, el telespectador va trobar a faltar més informació, amb més freqüència i puntualitat (almenys com a RNE). Malgrat tots els inconvenients, TVE

⁹ *Op. cit.*, p. 19

podia haver pres més iniciatives, com elaborar entrevistes amb personatges polítics o protagonistes de la nit, fer reflexionar sobre els esdeveniments, cridar analistes per trobar explicacions als fets, documentar sobre els antecedents històrics i immediats del moviment sediciós, etc., en comptes de les pel·lícules, els documentals i musicals que va programar, més aviat tendents a donar un to de festa i poca serietat al moment. El fer un tractament informatiu amb connotacions d'espectacularitat o frivolitat (i aquí pensem també en la cadena SER i José M.ª García) en una situació tan greu per al país com el 23-F, pot tenir perillous efectes de banalitzar les conseqüències d'aquests fets, relaxant la consciència política d'un sector important de la població.

APÈNDIX

Mitjans de comunicació consultats

Barcelona

El Noticiero Universal
 El Periódico
 El Cotreo Catalán
 La Vanguardia
 Avui
 Diario de Barcelona
 Radio Miramar
 Radio Nacional de España (RNE)
 Ràdio-4 (RNE)
 Radio Barcelona (SER)
 Radio Juventud (RCE)
 Radio España (CC)

Madrid

Pueblo
 El Alcázar
 Ya
 El País
 Diario 16
 ABC
 La Voz de Madrid (RCE)
 Radio España
 Radio Popular de Madrid (COPE)
 Radio Madrid (SER)
 Radio Nacional de España (RNE)
 Radio Televisión Española (RTVE)

València
Diario de Valencia
Las Provincias
La Voz de Valencia (RCE)
Radio Alzira (SER)
Radio Popular de Valencia (COPE)

Denominació de les cadenes de ràdio:

SER: Sociedad Española de Radio difusión
RCE: Radio Cadena Española
COPE: Cadena de Ondas Populares Españolas
CC: Cadena Catalana

Nota: A tots els mitjans de comunicació de Madrid i València se'ls va adreçar una enquesta, que no tots han contestat. Als mitjans informatius de Barcelona hem tingut un accés més directe, així com als diaris, en general, a través de les hemeroteques. A Madrid vam tenir l'ocasió d'entrevistar Fernando Onega, director de la Cadena SER; Eduardo Sotillos, director de RNE; i Fernando Castedo, director general de l'ens públic RTVE.